

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКІВ МАС-МЕДІА

Розглядається сутність та особливості правової культури працівників мас-медіа. Автор робить висновок про те, що високий рівень правової культури журналістів є важливою умовою формування демократичної правової держави в Україні.

Ключові слова: *правова культура, працівники мас-медіа, медіа-право, правова активність.*

Рассматривается сущность и особенности правовой культуры работников масс-медиа. Автор делает вывод о том, что высокий уровень правовой культуры журналистов является важным условием формирования демократического правового государства в Украине.

Ключевые слова: *правовая культура, работники масс-медиа, медиа-право, правовая активность.*

In the article is considered nature and peculiarities of legal culture of mass-media workers. Author concludes that high level of the legal culture of journalists is important for formation the democratic legal country in Ukraine.

Key words: *legal culture, the workers of mass-media, media-right, legal activity.*

Важливою умовою демократичного розвитку України є підвищення рівня правосвідомості та правової культури українського суспільства, зокрема представників різних соціальних груп та професій. Наразі актуальними є дослідження проблем правової культури працівників мас-медіа, що пояснюється не тільки важливістю і специфікою взаємодії журналістів і суспільства, журналістів і представників органів державної влади, але і формуванням в Україні демократичних засад, пріоритетними серед яких є права, свободи та законні інтереси людини.

Доцільно зазначити, що теоретичною основою досліджень правової культури стали праці: С. С. Алексєєва, О. П. Білого, В. В. Головченка, О. А. Лукашевої, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, В. М. Кудрявцева, Є. В. Назаренка, В. С. Нерсисянца, Н. М. Оніщенко, І. В. Осики, Є. В. Назаренко, М. І. Матузова, В. М. Селіванова та ін.

Питання змісту та структури правової культури досліджували О. В. Аграновська, Г. І. Балюк, Н. А. Бура, В. А. Бурмистров, В. І. Камінська, М. М. Кейзеров, О. М. Костенко, О. М. Менюк, В. П. Сальников, А. П. Семітко, Р. А. Сербін, С. Р. Станік, В. В. Черней. Проблеми правової культури були предметом досліджень західних учених: Е. Бланкенберг, Д. Блек, П. Вормолд, Дж. Джонсон, М. Лауренс, М. Фрідман, Г. Шейберг.

Отже, в Україні вже створено наукову основу для визначення сутності та змісту правової культури. Водночас не можна сказати, що вона вичерпана: ще залишаються недостатньо дослідженими багато її аспектів, зокрема проблеми правової культури працівників мас-медіа в сучасному українському суспільстві, шляхи підвищення правової культури українських журналістів.

Метою публікації є дослідження окремих положень сутності та змісту правової культури працівників мас-медіа, її ролі у професійній діяльності журналістів. Вивчення проблем правової культури працівників мас-медіа наразі є актуальним, адже журналістика – один із важливих соціальних інститутів освіти і виховання суспільства, що формують громадську думку та правову культуру суспільства.

Розвиток правової культури зумовлюється історичними, соціально-економічними, політичними умовами, що об'єктивно формуються в суспільстві, ступенем гарантованості державою та громадянським суспільством прав, свобод і законних інтересів людини. Вона відображає цінності європейської правової культури, що втілилися в універсальних принципах гуманізму і справедливості, ідеї народовладдя, рівноправності, невід'ємності й невідчужуваності прав і свобод особи, ідеологічному і політичному плюралізмі¹.

Визначаючи сутність і зміст правової культури працівників мас-медіа, варто розглянути сутність правової культури в цілому, як частини загальнонаціональної культури. Відповідно, правова культура – це елемент загальної культури суспільства, це спеціальний спосіб людського існування в правовій сфері: способи правового регулювання суспільних відносин, форми взаємодії суб'єктів суспільних відносин, їх соціально-психологічне ставлення до явищ правового порядку².

З-поміж інших правових явищ правова культура виділяється тим, що є найбільш аспектним і багатошаровим явищем. Правова культура – це система позитивних виявів правової дійсності, що концентрує в собі досягнення юридичної науки і практики. Вона є внутрішньою духовною стороною правової системи і пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності. Під правовою культурою в широкому сенсі слова прийнято розуміти усе позитивне, що створене людством у правовій сфері³.

Правова культура характеризується наявною в суспільстві системою правової інформації і масових комунікацій у сфері юридичної діяльності. Вона складається із засобів масової інформації (далі – ЗМІ), каналами яких доводиться до суспільства юридична інформація. Цю систему утворюють офіційні друковані видання нормотворчих органів, загальна видавнича, в тому числі газетно-журнальна періодика, радіоканали та телебачення.

До часів незалежності України у визначенні сутності правової культури увага головним чином акцентувалася на знанні особою законодавства, усвідомленні змісту і спрямованості нормативно-правових актів, формування поваги до них, почуття законності та справедливості.

Нині сутність правової культури набула нового значення: правова культура не зводиться лише до правосвідомості громадян, вона складається з усього соціально цінного, прогресивного, що реально властиве правовій системі. Вона визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, що забезпечує верховенство права в суспільному житті, панування принципів справедливості й гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі й гідності, реальне забезпечення людини як найвищої соціальної цінності.

Як відомо, залежно від носія правової культури розрізняють три її види: правову культуру суспільства, правову культуру особи та правову культуру професійної групи. Дана праця досліджує правову культуру професійної групи – працівників мас-медіа.

Сучасне суспільство не може існувати, не маючи багатосторонньої, точної інформації про дійсність. Відчуваючи потребу в одержанні регулярної інформації, воно утворює спеціальні інститути, які надають йому цю інформацію. З іншого боку, ці інститути використовують силу інформації з метою впливу на суспільство. Способами інформування про чинне законодавство виступають різні

форми правового інформування українських громадян. Серед них можна виділити такі: правове інформування засобами масової інформації, через Інтернет, шляхом впливу юридичної практики, юридичні консультації, правове виховання. Одне з головних – правове інформування засобами масової інформації, перевагами якого є оперативність подання інформації, максимальна кількість охопленого населення, щоденність впливу і доступність правової інформації. Доступність правової інформації, поданої ЗМІ, пояснюється, по-перше, тим, що, на противагу від офіційного видання закону, яке містить лише сам його текст, ЗМІ в більшості випадків роз'яснюють застосування правових норм. По-друге, ця інформація сама знаходить свого адресата. Але бувають випадки, коли ЗМІ часто деструктивно впливають на формування правової свідомості та правової культури українських громадян. Так, в ЗМІ інколи активно обговорюються недосконалі законопроекти, тим самим формується уявлення про низьку якість законодавчої бази і невисоку кваліфікацію законодавців; бувають випадки невдалого або неправильного використання юридичних термінів. На радіо і телебаченні має місце негативний аспект звернення до випусків новин і аналітичних передач, що полягає у вибірковості подання правової інформації: непопулярні закони, резонансні справи, журналістські розслідування, демонстрація художніх фільмів та кримінальних хронік, які пропагують стандарти правової поведінки, несумісні з правовими цінностями українського суспільства⁴.

У багатьох країнах світу активно формується інформаційне суспільство, де кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, повною мірою реалізувати свій потенціал. Засоби масової інформації визначають зміст багатьох напрямів і видів інформаційної діяльності в суспільстві. Сукупність правової інформації можна умовно визначити як мас-медіа-право – право про засоби масової інформації.

Проблематиці, пов'язаній із формуванням медіа-права, присвячено ряд публікацій, серед них праці таких дослідників, як К. Беляков, В. Брижко, О. Кузнецова, Т. Маєр, Н. Петрова, І. Погорелова, Т. Приступенко, В. Якубенко та ін. Проте дослідники мас-медіа-права, розглядаючи окремі елементи правовідносин, регулювання діяльності ЗМІ, не приділили уваги вивченню особливостей правової культури працівників мас-медіа.

Визначення такої категорії, як мас-медіа в Україні широко застосовується у науковій і навчальній літературі. Цікавим є онтологічний підхід В. Цимбалюка, який пропонує розділити її на дві змістовні складові: мас і медіа. Складова «мас» – є скороченням від латинського слова «масовий» (чи «масові» або «маса»), що відображає сутність широкої аудиторії, розрахованої на велику кількість людей, учасників суспільних відносин, інтелектуальної дії, поширення відомостей, даних, сигналів, кодів тощо у статусі інформації через комунікацію. Складова «медіа» – є похідним терміном з латинської мови, що відображає посередника, посередництво, зокрема в суспільних відносинах щодо передачі інформації. «Мас-медіа» – масове посередництво ЗМІ у комунікації в суспільстві із застосуванням певних загальнодоступних технологій⁵.

Отже, мас-медіа право – це суспільні відносини, пов'язані із засобами (технологіями) інформації, розраховані на велику кількість людей у їх комунікації, у тому числі за контентом (змістом), на великі відстані (телекомунікації).

Правовою основою діяльності вітчизняних мас-медіа є Конституція України, закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації»

(пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про видавничу справу», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про доступ до публічної інформації» та ін. Правовий аналіз законодавства дозволяє зробити висновок, що в ньому комплексно застосовуються методи публічного і приватного права: приписи, дозволи, заборони, визначення імперативних і диспозитивних норм⁶.

Роль журналістики в системі соціальних інституцій визначається щонайменше у двох аспектах. Перший із них полягає у тому, що окремі ЗМІ представляють ті чи інші соціальні групи, партії, державу, законодавчі чи виконавчі органи влади різного рівня, є виразниками політики й програм партій, а також забезпечують систему інтересів своєї аудиторії від політики й економіки до спорту й розваг. Другий аспект полягає в тому, що велику частку в інформаційному просторі нині складають незалежні від держави та її гілок влади, партій і громадських організацій засоби масової інформації, що функціонують як приватні підприємства.

Правова культура працівників мас-медіа передбачає знання законодавства і переконаність у необхідності та соціальній корисності законів і підзаконних актів, а також уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими правовими актами в професійній діяльності, використання юридичної науки і практики під час виконання службових обов'язків. Змістом правової культури журналістів є правосвідомість і правове мислення представників мас-медіа, їх правомірна поведінка та результати правомірної поведінки і правового мислення. Показником правової культури представників мас-медіа є їх правова активність. Правова активність журналістів – це вища форма правомірної поведінки, що передбачає: наявність високого рівня правосвідомості; готовність до ініціативної правомірної діяльності в професії на основі позитивного ставлення до права, переконаності в необхідності й справедливості правових норм, їх добровільного здійснення, досконалого знання права; цілеспрямовану, ініціативну, позитивну, соціально корисну журналістську діяльність, спрямовану на розвиток демократії, зміцнення законності й правопорядку в суспільстві. Правова активність журналістів – одна із змістовних характеристик їх діяльності, активна, зацікавлена в реалізації гарантування принципів свободи слова та інформації, захист прав журналістів та засобів масової інформації.

Форми виявлення правової активності журналістів різноманітні: сумлінна службова діяльність, участь в обговоренні законопроектів, проведення журналістських розслідувань, видання юридичної літератури, періодичних юридичних видань, здійснення правової освіти суспільства через засоби масової інформації тощо. Правомірна активність представників мас-медіа досягається через схвалення і стимулювання суспільно корисних дій і припинення шкідливих. Правова активність може бути як епізодичною (проведення журналістського розслідування), так і постійною (випуск періодичних видань, радіо та телепередач правового характеру). Правова культура журналістів сприяє виробленню стилю правомірної поведінки громадян, який формується залежно від ступеня

засвоєння і виявлення цінностей правової культури суспільства.

Необхідність формування правової культури мас-медіа не означає, що кожен журналіст повинен здобути юридичну освіту. Слід пам'ятати, що, відстоюючи інтереси своєї аудиторії, журналіст так чи інакше зачіпає інтереси приватних осіб чи організацій, відповідно, має виконувати професійні обов'язки, не порушуючи чинного законодавства. Журналіст повинен уміти не зашкодити комусь через свій непрофесіоналізм, а також знати свої права, щоб відстоювати власну позицію у конфліктній ситуації⁷.

Цікавим у розробці шляхів формування правової культури журналістів є досвід Інституту медіа-права як аналітичного центру, який об'єднує журналістів та юристів, що спеціалізуються у медіа-праві. Метою діяльності інституту є розвиток законодавства у галузі мас-медіа, забезпечення гарантування принципів свободи слова та інформації, захист прав журналістів та засобів масової інформації, сприяння вільному поширенню інформації. Інститут, заснований у 2005 році, активно здійснює розвиток законодавства: аналіз чинних законів та законопроектів, розробка пропозицій до законодавчих актів; участь експертів інституту в робочих групах з розробки законопроектів, зокрема в межах Громадської ради з питань свободи слова; пропагування стандартів свободи слова та свободи інформації: підготовка аналітичних статей, публікацій, збірників; участь у конференціях та семінарах. Експерти інституту розробляють пропозиції щодо компетенції органів влади в інформаційній сфері, щодо концепцій інформаційної політики, розвитку телерадіопростору тощо. Постійно приділяється особлива увага правовій освіті журналістів у вищих навчальних закладах, проводиться навчання журналістів, зокрема у 2009 році було проведено спеціальний дистанційний курс, присвячений взаємодії судової влади та ЗМІ. Активно функціонує школа медіа-права, метою якої є підвищення професійного рівня юристів у галузі медіа-права; покращення рівня правового захисту засобів масової інформації; налагодження зв'язків між медіа-юристами різних регіонів та різних країн, проводяться навчальні тренінги, лекції, семінари, слухання модельних журналістських справ. Кваліфіковані експерти з України та інших країн, судді, представники Європейського суду з прав людини проводять тренінги для учасників Літніх шкіл. Протягом 2006–2010 років ними стали юристи з 11 країн: України, Білорусі, Грузії, Молдови, Росії, Казахстану, Таджикистану, Вірменії, Азербайджану, Киргизії, Узбекистану. Інститут бере участь у розробці медіа-законодавства та підтримував ідею вдосконалення інформаційного законодавства, зокрема Закону «Про доступ до публічної інформації». Так, директор Інституту медіа-права Т. Шевченко входив до авторського колективу Закону «Про доступ до публічної інформації», прийнятого Верховною Радою України в 2011 році.

Отже, правова культура працівників мас-медіа – це глибоке знання системи права і законодавства, переконаність у необхідності їх додержання, уміння користуватися сукупністю правових засобів під час виконання професійних обов'язків у межах компетенції, встановленої законами та іншими правовими актами. Важливим чинником на сучасному етапі розвитку ЗМІ стало кардинальне переосмислення ролі та завдань мас-медіа, виокремлення окремих пріоритетів, пошук нових тенденцій діяльності. Засоби масової інформації мають стати гарантом демократичної правової держави, яка гарантує права людей, зокрема доступ до своєчасної та об'єктивної інформації. Тому, можливо, було б доцільним введення нових суміжних спеціальностей – юрист мас-медіа, юрист-журналіст. Формуючи

світогляд та ціннісні орієнтації суспільства, журналісти повинні мати високий рівень професійної та правової культури, формувати правову культуру українського суспільства, яка відповідала б викликам глобалізаційних процесів, власним історичним традиціям, ментальності народу, принципам верховенства права. Працівники мас-медіа мають виконувати свої професійні обов'язки так, як цього вимагають найвищі інтереси суспільства та держави.

1. *Онiщенко Н. М.* Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: Наук. доп. / Н. М. Онiщенко, Н. М. Пархоменко, О. Л. Богiнiч ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С.6. 2. *Аграновская Е. В.* Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Наука, 1988. – С. 15-16. 3. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / Ред. Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк ; НДІ будівництва та місцевого самоврядування АПРн України. – Х.: Право, 2007. – С.5. 4. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: Монографія / Герасiна Л. М. та iн. – Х. : Право, 2009. – С.5. 5. Цимбалюк В. С.* Мас-медіа-право в інформаційному суспільстві //Інформація і право. – 2011. – № 1(1). – С. 30-33. 6. *Пристапенко Т. О.* Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації: Навчальний посiбник. – К. : Інститут журналістики, 2004. – С.5. 7. *Квіт С. М.* Масові комунікації. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С.134.*